Jojk

Jojk (även luohti (nordsamiska), vuolle (lulesamiska), vuelie (sydsamiska), vuöllie (umesamiska), leu'dd (skoltsamiska) och juoiggus), samiska för sång, är ett urgammalt samiskt sångsätt och fungerar som en kulturbärande del av den samiska traditionen. Begreppet jojka kommer ursprungligen från det nordsamiska verbet juoigat, som med små variationer återfinns i alla samiska språk. En jojk kan, men måste inte innehålla några ord eller meningar: dessa kallas på nordsamiska för dájahusat och tsåbmat på lulesamiska. Jojkmelodier innehåller ibland bara ljud och förmedlar budskap och känslor med hjälp av dessa. Rytmen, melodin och den eventuella texten skapar tillsammans en helhet som förmedlar jojkens innebörd. Själva jojkens innehåll kan variera, renen är återkommande, likaså naturen och känslor. Helt ovanligt är inte heller att den är kristen. När det kommer till de religiösa jojkarna och så kallad andlig sång är det dock inte alltid glasklart vad som är vad. Jojken har traditionellt utförts ensam och ensamheten fungerar också som ett sätt för jojkaren komma i kontakt med sig själv. Traditionellt användes också jojken tillsammans med den samiska trumman i vissa religiösa ceremonier. En jojk handlar ej om något eller någon, man jojkar till exempel inte om en känsla eller person, utan istället som om man vore den känslan eller personen. Teknikmässigt kan jojk likna sångsätt från andra kulturer, till exempel sångtekniker hos vissa nordamerikanska ursprungsfolk. Men det bredare fenomenet icke-verbal sång återfinns på många håll i världen, i vitt skilda genrer och vid olika tillfällen i historien.

Jojk

Det gamla samiska sättet att sjunga, att jojka, är den äldsta musikformen i Europa.

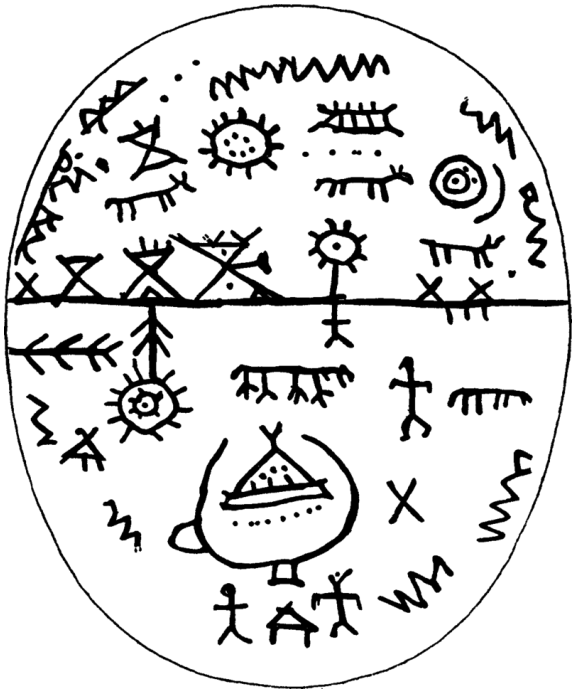

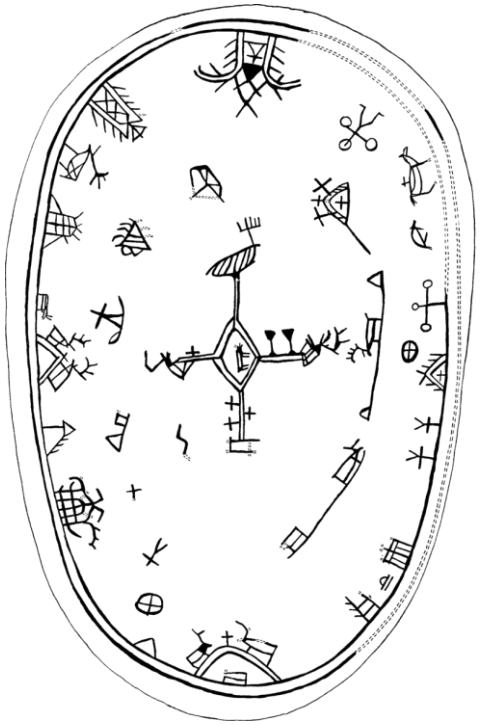

Samisk trumma (goabdes) från lulesamiskt område; nu i Cambridge.

Samisk trumma (gievrie) från sydsamiskt område; en av 26 som samlades in i Åsele 1725; nu i Nordiska Museet

Ofta benämnde kristna präster ceremonitrummorna som ”djävulska” redskap, och öknamnet trolltrumma uppkom för att uppmärksamma trummans hedniska ursprung. Användandet av sådana var ett brott, och fällande dom innebar vanligtvis dödsstraff. Flera trummor beslagtogs under tvångskristnandet av samerna och uppskattningsvis finns ett 70-tal kvar i Europa. De missionerade prästerna var inte bekanta med trumman och såg på den med väldig skepsis. De ansågs istället av många präster vara ett djävulens redskap. Thomas von Westen, den norska lappmissionens ledare, anses ha haft den största samlingen, vilka skickades till Det Kongelige Vajsenhus men olyckligtvis förstördes de i den stora eldsvådan 1728 i Köpenhamn.

Eftersom det finns ett antal olika samiska dialekter kan jojken låta väldigt olika delar av Sápmi. Den östsamiska jojken innehåller många gånger en berättarteknik med välutvecklade texter medan den västsamiska generellt är kortare och innehåller språkliga komponenter som inte finns i det vanliga språket. Det är mycket möjligt att tvångsförflyttningen av nordsamer har påverkat de mer sydliga områdens jojk.

I Danmark-Norge var samernas religion förbjuden i lag och betraktades som trolldom. Under 1600-talet blev den samiska religionen utsatt för mer intensiv förföljelse och den kristna missionen mer intensiv. Många samer åtalades för häxeri på grund av att de praktiserade den samiska religionen. I Finnmark förekom 27 häxprocesser, mot samer, i Troms sju och i Nordland tre. Henrik Meråker som halshöggs för besvärjelser 1614 och Kirsten Iversdatter som avrättades 1678, utöver Anne Aslaksdatter, som förvisades för trolldom 1674; tiggaren Margreta Mortensdatter «trefot» i Skogn, som 1712 åtalades för trolldom. I Norge började missionen på allvar vid denna tid, då det pietistiska missionskollegium i Köpenhamn sände ut missionären Thomas von Westen till norska Finnmarken, där han var verksam mellan 1716 och 1727.

Thomas von Westen, född den 13 september 1682 i Trondheim, död den 9 april 1727, var en norsk präst och missionär, kallad Samernas apostel.von Westen var sockenpräst i Veøy och en av de så kallade sjustjärnorna, en krets av präster i Romsdalen som hade gripits av pietismen. Kung Fredrik IV av Danmark tillhörde samma rörelse och beslöt sig för att inleda en missionsverksamhet bland samerna i Nordnorge, för vilken Thomas von Westen blev ledare 1716. År 1717 inrättade von Westen ett seminarium i Trondheim för utbildning av samiskspråkiga präster och lärare. Detta kom att tjäna som förebild för sameskolor och kateketundervisning i Sverige.

Henric Forbus som uttryckt sitt starka ogillande för de samiska trummorna föreslog också att staten skulle ta bort dödsstraff för samer som utövade sin traditionella religion, detta för att kunna lära sig så mycket som möjligt om den samiska religionen. En allvarlig konsekvens av kyrkans påtryckningar ledde till att samen Lars Nillsson år 1693 dömdes till döden och avrättades efter att ha använt en samisk trumma. Nillsson hade använt trumman i ett försök att få liv i sitt drunknade barnbarn.

Skolklass från Skarvsjöby skola, Storuman, Västerbotten, med sina lärare Helfrid Leijer och Ester Näsvall, på besök i Uppsala 1938